

Čeští autoři literatury pro děti a mládež

MILENA ŠUBRTOVÁ

V naší současné literární vědě dosud citelně schází lexikografická práce zaměřená na české autory píšící pro děti a mládež. Publikace *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež* (1985), čítající přes sto hesel a redigovaná Otakarem Chaloupkou, ani v době svého vydání neusilovala o celistvé zachycení této literatury. Z dnešního pohledu se jeví jako problematická i pro zvolená metodologická východiska, korespondující s tehdejšími požadavky: akcent byl kladen na společenskou funkci tvorby pro děti a hodnotící kritéria byla podřízena dobovému společensko-politickému kontextu. Publikace *Současní čeští autoři literatury pro děti a mládež* (2005), redakčně připravená Ivanou Hutařovou, se orientuje výhradně na žijící autory a má popularizační ráz.

Ve stávajících lexikografických příručkách věnovaných české literatuře zaujímá tvorba pro děti a mládež spíše okrajové místo. Zejména dnes, kdy zaznamenáváme značné proměny v oblasti intencionální literatury pro děti a mládež (sílicí propustnost mezi intencionální a neintencionální složkou literatury pro mládež, rozrušení tradiční věkové kategorizace čtenářů, vizualizace vstupující do estetického kánonu dětské literatury, axiologická polarita literatury pro mládež, užití nových naračních i motivačních strategií, konkurence jiných médií), vyvstává potřeba syntetizující slovníkové příručky zaměřené na autor-ské osobnosti uvedené literatury od jejich počátku do současnosti.

Slovníková publikace věnovaná českým autorům literatury pro děti a mládež nyní vzniká na katedře české literatury Pedagogické fakulty MU v Brně. Tato aktivita je zaštitěna grantovým projektem GA ČR *Čeští autoři literatury pro děti a mládež*, jehož řešení bylo pod vedením Mileny Šubrtové zahájeno v roce 2009. Cílem projektu je vytvoření slovníkové publikace o přibližně pěti stech heslech. V hesláři jsou zastoupeni nejvýznamnější autoři od počátku literatury pro děti a mládež, převahu však mají současné autorské osobnosti včetně tvůrců obrázkových knížek či tzv. dvojdomých autorů, kteří píšou pro děti, ale těžiště jejich tvorby spočívá v literatuře pro dospělé. Připojená hesla představují pracovní verze, jež dosud neprošly redakční úpravou. Autory jsou Jiří Poláček (jp), Naděžda Siegllová (ns) a Jitka Zitková (jz).

Slovník je koncipován jako pendant k *Slovníku autorů literatury pro děti a mládež I – Zahraniční spisovatelé* (2007), vydanému nakladatelstvím Libri. Stylizace hesel tedy odpovídá úzu slovníkové řady vydávané tímto nakladatelstvím, leč některé zkratky byly pro potřeby čtenářů Universitas rozepsány. Hesla provázejí ilustrace z uváděných knih; tento ilustrační doprovod však ve slovníku nebude.

AUGUSTA Josef, * 17. 3. 1903 Boskovice – † 4. 2. 1968 Praha, paleontolog, popularizátor a autor povídek situovaných do pravěku. Absolvoval gymnázium

v rodném městě (1922) a pak na MU v Brně vystudoval paleontologii, geologii a zeměpis (studium ukončil roku 1926 doktorátem přírodních věd). Do roku 1931 byl asistentem univerzitního Geologického ústavu, poté dva roky učil na měšťanské škole v Olešnici na Moravě nedaleko Bystřice nad Pernštejnem. Od roku 1933 působil v Geologicko-paleontologickém ústavu UK a za nacistické okupace ve Státním geologickém ústavu. V roce 1946 se stal profesorem a až do své smrti pracoval na Přírodovědecké fakultě UK, přičemž od roku 1959 byl vedoucím katedry paleontologie. Vedle vědecké práce se věnoval také muzeologickým a popularizačním aktivitám, s nimiž souvisí i jeho tvorba pro děti a mládež. Její jádro tvoří soubory povídek, které jsou inspirovány paleontologickými nálezy. Dávnou minulost naší planety beletrizovali též jiní autoři, především Rudolf Richard Hofmeister (1868–1934), autor knih *Život v pravěku* (1918), *Zátoka života* (1922) či *Obrazy z pravěku země české* (1924), Augustovy prózy však mají vědecký základ. Mimoto se vyznačují sugestivním vypravěčstvím, dramatičností a svěbytnou básnivostí. Evokují jak pravěkou faunu a flóru, tak i vývoj člověka od jeho předků až po druh homo sapiens. Tato charakteristika platí zejména o povídkových svazcích nazvaných *Zavátý život* (1941), *Divy prasněta* (1942), *Ztracený svět* (1948), *Z hlubin pravěku* (1949) a *Zrození Venuše* (1956), jakož i o posmrtně vydané knize *U pravěkých lovců* (1971). Působivost těchto osobitých próz umocňují ilustrace Zdeňka Buriana (viz monografie Vladimíra Prokopa *Ilustrátor Zdeněk Burian*, 1995), který ilustroval rovněž autorovy odborné práce a pod jeho vedením vytvářel obrazy dávno zaniklých světů. Beletristické prvky obsahují i Augustova popularizační díla: *Draci a obři* (1947, spoluautor Karel Pejml), *Lovci jeskynních medvědů* (1947), *Pravěké ptactvo* (1949), *Z pradějin tvorstva* (1954), *Z pradějin člověka* (1954), *Hlubinami pravěku* (1956), *Opolidé a předlidé* (1961). Jejich autor po-

Ilustrace Zdeňka Buriana
z knihy Josefa Augusty **Z hlubin pravěku**

pularizoval poznatky ze svého oboru také v mnoha časopisech. Byl rovněž poradcem filmu Karla Zemana *Cesta do pravěku* (1955). Další díla: *Úvod do všeobecné paleontologie* (1936, spoluautor Mořic Remeš), *Pravěcí jelenovití* (1942), *Neandrtálci* (1951, spoluautor Jan Filip), *Lovci mamutů a sobů* (1955, spoluautor Jan Filip), *Pradějiny koně* (1955), *Z vývojových a kulturních pradějin člověka* (1957) aj.

jp

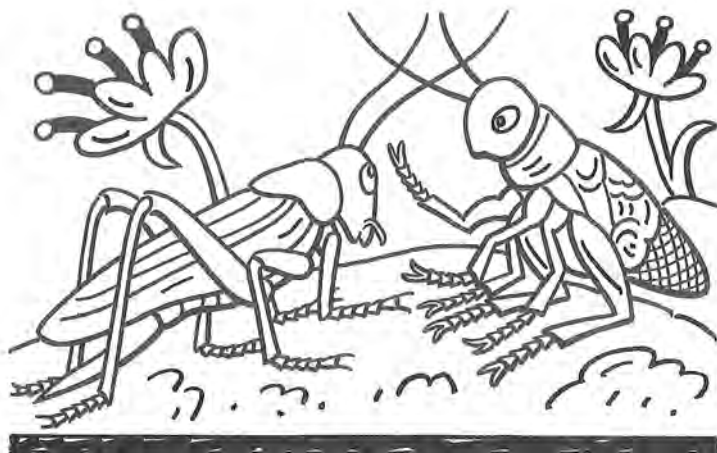
KROLUPPEROVÁ Daniela, * 31. 10. 1969 Praha, prozaička, překladatelka. Vystudovala nordistiku a finštinu na FF UK a v Norsku žurnalistiku. Studovala také na univerzitách v Helsinkách a Oslu. Během studia pracovala jako redaktorka zahraniční redakce v tiskové agentuře ČTA. Působí jako překladatelka a tlumočnice ve svobodném povolání. Ze švédštiny přeložila několik knížek pro děti, překládá i knihy pro dospělé. Vlastní autorskou tvorbu, která má značné funkční rozpětí, směřuje pouze k dětským čtenářům. Debutovala knihou *Proč mluvíme česky* (2003), v níž seznamuje starší děti se zákonitostmi jazyka a základními jazykovědnými pojmy. Titul patří k okruhu knih, v nichž autorka nejprůmočařejí směřuje k naplňování poznávacích a formativních zřetelů. K dalším titulům tohoto typu patří *Viropis aneb Jak bacit bacila* (2004) a knihy pro menší čtenáře *Draka je lepší pozdravit aneb O etiketě* (2009) a *Zákeřné keře* (2010). Ve všech těchto knihách autorka využívá nadreálných motivů a postupů, a to jak antropomorfačních, tak motivů z tradičního pohádkového fondu; zároveň se pohybuje na rozhraní pohádky a literatury účelové, naučné a návodné. Formativní záměr nacházíme i v dalších autorčiných knihách s pohádkovými motivy – ve vyprávění *Putování za nejmocnějším kouzlem* (2007) o dobrodružně-fantastickém putování dívčí hrdinky, které je pro ni především poučnou životní zkouškou, i v *Atlasu strašidel* (2006), v němž Krolupperová uplatnila humorovou mystifikační hru a personifikační nadsázku. Postup humorně hyperbolizace využila také v příbězích o malém Josífkovi (*Sedmilhář Josífek*, 2008; *Josífkův pekelný týden*, 2010). Ráz realistického vyprávění o harmonickém dětství má kniha *Zuzanka* (2005), naopak v knize *Já se nechtěl stěhovat!* (2010) autorka zpracovala problém šikany mezi dětmi. Dominujícím rysem její tvorby jako celku je zřetel naučný a didaktický, realizovaný se značně rozdílnou mírou a podobou beletrizáčních postupů.

Ilustrace Kataríny Ilkovičové
z knihy Daniely Krolupperové
Já se nechtěl stěhovat!

Další díla: prózy *M. D. Rettigová: tajný deník její schovanky* (2006), *Zmizelá škola* (2011), prózy pro nejmenší *Zuzanka a ježeček* (2006), *Koukej, kouzlo* (2009), příručka s praktickou funkcí *Hurááá, prázdniny!* (2005), povídka v souboru *Ježíšek* (2010), spolupráce na textu obrazové knihy Renáty Fučíkové *Historie Evropy. Obrazové putování* (2011). jz

MAHEN Jiří, vlastním jménem Antonín Vančura, * 12. 12. 1882 Čáslav – † 22. 5. 1939 Brno, básník, prozaik, dramatik, publicista, divadelní teoretik, knihovník. Absolvoval gymnázium v Čáslavi a Mladé Boleslavi (1902) a po maturitě studoval češtinu a němčinu na pražské filozofické fakultě. V Praze se stýkal s bohémskou společností kolem S. K. Neumanna a spolupracoval s jeho časopisem *Nový kult*, v němž se zrodil i jeho pseudonym (vznikl tiskovou chybou z původního zolovského příjmení Maheu). V letech 1907–1910 učil na reálce v Hodoníně a na obchodní škole v Přerově. Na konci roku 1910 se stal redaktorem *Lidových novin* v Brně, od roku 1919 působil v redakci deníku *Svoboda* (v letech 1921–1937 jako externista) a od roku 1921 byl knihovníkem a později ředitelem brněnské Městské knihovny. Mímoto ve dvacátých letech vyučoval na brněnské konzervatoři a byl dramaturgem Národního divadla v Brně. Podílel se na redigování časopisu *Index*, přičemž přispíval do mnoha dalších periodik. Byl významným organizátorem brněnského kulturního života, vyvíjel mnohostrannou osvětovou a přednáškovou činnost, přátelil se s řadou známých osobností (jednou z nich byl i jeho příbuzný Vladislav Vančura; dokladem jeho četných přátelství je též soubor korespondence nazvaný *Adresát Jiří Mahen*, 1964). Na konci třicátých let trpěl zdravotními problémy a těžce

Ilustrace Josefa Lady z knihy Jiřího Mahena
Co mi liška vyprávěla

na něj doléhala nacistická okupace; svoji tíživou situaci vyřešil sebevraždou. Jeho odkaz dnes střeží Knihovna Jiřího Mahena a Společnost Jiřího Mahena, sídlící v brněnském Mahenově památníku. Mahenovo literární dílo je velmi rozsáhlé a druhově i žánrově rozmanité. Zahrnuje básnické sbírky (*Balady*, 1908), povídky (*Díže*, 1911; *Povídky a kresby*, 1931) a romány (*Kamarádi svobody*, 1909; *Nejlepší dobrodružství*, 1909), žánrově specifické knížky (*Měsíc*, 1920; *Rybářská knížka*, 1921; *Husa na provázku*, 1925) a velké množství drammat (*Janošík*, 1910; *Ulička odvahy*, 1917; *Mrtvé moře*, 1918; *Nasreddin čili Nedokonaná pomsta*, 1928; *Mezi dvěma bouřkami*, 1938). Svoji cenu a obecnější význam mají i další tituly: *Režisérův zápisník* (1923), *Kniha o českém charakteru* (1924) nebo *Knížka o čtení praktickém* (1924). Literaturu pro děti a mládež Mahen obohatil především dvěma pohádkovými knížkami pojmenovanými *Její pohádky* (1914) a *Dvanáct pohádek* (1918), jimiž významně přispěl ke konstitování moderní autorské pohádky. První z nich stylizoval jako vyprávění mladé lišky (tuto skutečnost podtrhl změněným názvem *Co mi liška vyprávěla*, pod nímž ji poprvé vydal v roce 1922; inspiroval se soužitím s darovaným liščetem, což osvětlují vzpomínky Karly Mahenové *Život s Jiřím Mahenem*, 1978). Vyšel z folklorní tradice, ale vtiskl jí svěbytný charakter. Jednotlivé pohádky se odehrávají ve světě přírody a jejich hrdiny jsou často zvířata; působí humorně i smutně, některé obsahují prvky pověstí, tvůrčí fantazie je v nich organicky spojena s vědeckými poznatky. Druhý soubor má tradičnější ráz a jeho postavami jsou převážně lidé. Autor v něm více akcentuje humor a pracuje s klasickými pohádkovými motivy, rezignuje však na místní neurčitost. Opět využívá prvky mýtů a pověstí. Ve svém jazyce opouští dřívější knižnost a inspiroje se spíše lidovou mluvou. Oba tituly jsou spojeny s ilustracemi Josefa Lady, ale ilustrovali je i František Hlavica, Jiří Trnka a Stanislav Hájek. **jp**

ŘÍHA Bohumil, * 22. 2. 1907 Vyšetice u Votic – † 15. 12. 1987 Praha, prozaik. Po vystudování učitelského ústavu v Čáslavi (1925) pracoval na několika školách (mj. na Časlavsku a na Vysočině). Od roku 1945 působil jako školní inspektor ve Vysokém Mýtě a v Poděbradech. Později byl ředitelem SNDK, předsedou redakční rady Zlatého máje a předsedou Společnosti přátel knihy pro mládež; významně se podílel i na práci IBBY a spisovatelských svazů. Publikoval v četných literárních časopisech a byl rovněž veřejně činný. Jeho tvorba pro dospělé sestává ze dvou základních tematických okruhů. V ideově angažovaných budovatelských románech (např. *Dvě jara*, 1952) jsou předmětem autorova zájmu události na venkově v období těsně po válce a zejména v době takzvané socializace vesnice. Na venkov Říha situoval také děje pozdějších románových děl (dílogie *Venkovan*, 1955, 1958), jejichž psychologicky propracovanější hrdinové hledají na vesnici mravní řád a životní jistoty. V románech s historickou tematikou jsou zobrazeny lidské osudy za vlády Jiřího z Poděbrad (trilogie *Předemnou poklekní*, 1971; *Čekání na krále*, 1977; *A zbyl jen meč*, 1978). Říha ovšem

nejprve vydával knihy pohádek nazvané *O třech penízích* (1941), *O lékaři Pingovi* (1941), *Kmotříček Blažej* (1946) a *O čertíkovi vykopnutém z pekla* (1947), v nichž – stejně jako v pozdějších pohádkových knihách *Jak vodníci udobrili sumce* (1974), *Svatba v rybníce* (1982) a v dalších dílech – zdůrazňoval obecné etické hodnoty v propojení s pohádkovou pravdivostí. Citové normy zase nastoloval v pozdějším impresionisticky ozvláštňeném díle o přírodě a přátelství *Divoký koník Ryn* (1966), zatímco do alegorických bajek *O rezavém rváči a huňatém pánovi* (1971) promítl mravní normy odpovídající tehdejší politické situaci. Dále napsal řadu příběhových próz o malých dětech, tvořenou tituly *Honzíkova cesta* (1954), *O letadélku Káněti* (1953), *Náš Vítek* (1961), *Jak jel Vítek do Prahy* (1973), *Vítek je zase doma* (1974), *Vítek na výletě* (1975; souborné vydání volného seriálu o Vítkovi vyšlo pod názvem *Vítek*, 1980), *Adam a Otká* (1970), *Klouček Smítko* (1974). V knize *Hra na kluka* (1989) nabádá hlavně chlapecké recipienty ke správnému chování. Kladný ohlas jeho próz, charakteristických pedagogickou i politickou tendencí, zajišťuje reflexe dětské citovosti, prožitkovosti a dětského vidění světa. Významný je v nich motiv putování, motiv reálné, cyklicky pojaté cesty z města na vesnici a naopak, který navazuje na pomyslnou dětskou cestu za životní zkušeností. Bezpečné návraty Říhových hrdinů z cesty domů souznívají s dětskou potřebou poznávat neznámé a zároveň mít na dosah své blízké dospělé a známé prostředí. Roku 1991 byla v nakladatelství Axióma vydána *Honzíkova cesta* v době aktualizované podobě, motivované změnou politického režimu. Slova a slovní spojení, jež byla vyhodnocena jako závadná, byla úplně vynechána (družstvo, družstevní), případně byla nahrazena nepříznačnými slovy (družstevníci – mládenci). Tyto úpravy sice mohly být vedeny snahou o větší srozumitelnost díla pro novou generaci recipientů, byly však provedeny bez upozornění, bez příslušné ediční poznámky a bez uvedení jména odpovědného redaktora. Podobné zásahy postihly i některá jiná Říhova díla (např. *O letadélku Káněti*, 1995). Z jeho dalších próz didakticky laděná kniha *Na znamení zvonku* (1954) náleží k dílům reflektujícím každodenní život dítěte s cílem přivést je k přijetí dobových kolektivistických principů a idejí nového režimu. Ideové uchopení tématu nalzáme také v pozdějším románu s dívčí hrdinkou *Pět bohů táhne přes moře* (1968) nebo v *Indiánské romanci* (1981). Utopii *Nový Gulliver* (1973) charakterizuje

Ilustrace Karla Franty
z knihy Bohumila Říhy **Indiánská romance** *Nový Gulliver* (1973) charakterizuje

vypravěčská fantazijnost a filozofický, ideově transponovaný pohled na vývoj lidského rodu. Kniha *Dva kluci v palbě* (1975) má okupační námět, přičemž válečnou tematiku ztvárňovaly už prózy *Na útěku* (1947, později vydáno pod názvem *Stázka*, 1961) a *Povstání na horách a jiné povídky* (1949). Přes zjednodušující teovitost byla ve své době významná Říhova *Dětská encyklopedie* (1959), na niž navázala *Velká obrázková knížka pro malé děti* (1979) a *Velká obrázková knížka o zvířatech* (1981); spoluautorkou těchto dvou děl byla Milena Lukešová, jež racionalitě Říhova vidění dodala poetičnost. Řada Říhových próz napsaných pro děti i pro dospělé byla zfilmována: *Honzikova cesta* (1956, režie Milan Vošmik), *Divoký koník Ryn* (1981, režie Václav Gajer), *Dva kluci v palbě* (1983, režie Václav Gajer), *Adam a Otká* (1973, režie Jaromír Dvořáček), *O letadélku Káněti* (pod názvem *Prázdniny v oblacích*, 1959, režie Jan Valášek). Ve svazcích *Zatvrzelý sen* (1973) a *Chvála spisovatelství* (1979) Říha publikoval některá ze svých početných vystoupení na domácích i mezinárodních fórech a svá spisovatelská vyznání. Redigoval též sborník z dobříšského mezinárodního setkání spisovatelů a teoretiků literatury pro děti a mládež s příznačným názvem *Nejlepší dětem* (1975, s Bohumilem Nohejlem). Byl také autorem a spoluautorem učebních textů. K jeho osmdesátinám vyšla roku 1987 memoárová kniha nazvaná *Bohumil Říha: jak jsme šli do světa (s dětskou knihou)*.

ns

SOJKOVÁ Kamila, rozená Lukešová, * 4. 3. 1901 Předslav u Klatov – † 15. 2. 2000 Břeclav, prozaička. Po absolvování měšťanské školy v Klatovech vystudovala učitelský ústav v Plzni (1920). Poté působila jako učitelka v Janovicích nad Úhlavou, Kolinci u Sušice, v Dolanech u Klatov, Hlohovci na Břeclavsku a v Lanžhotě. Ve třicátých letech učila v Břeclavi a pak v Sazomině u Žďáru nad Sázavou, a to až do roku 1958, kdy odešla do důchodu a vrátila se do Břeclavi. V dalších letech se věnovala především literární tvorbě. Její tvůrčí začátky jsou spojeny s časopisem *Šumavan*, v němž již roku 1915 otiskla svou první povídku. Později přispívala do časopisů *Jaro*, *Brouček*, *Klas*, *Květy*, *Malý čtenář*, *Mládí*, *Moravěnka*, *Niva*, *Úsvit*, *Vlaštovička*, *Malovaný kraj*, *Sluníčko*, *Mateřidouška*, ale i do denního tisku (*Lidové noviny*, *Rovnost*) a sborníků (*Pohádky kolem nás*, 1957; *Trojlistek*, 1976); spolupracovala též s rozhlasem. Její prózy nava-

Ilustrace Václava Houfa
z knihy Kamily Sojkové **Hastrmánci**

zují na venkovskou realistickou literaturu. Jsou založeny na detailní znalosti vesnického života a lidí, jakož i dětského chování a myšlení, což se projevuje v přesvědčivé charakteristice prostředí a postav. Většina těchto děl zobrazuje venkovské dětství ve spojitosti se společenskými proměnami a v ústrojném sepětí s přírodou. Část z nich však obsahuje fantastické prvky a má pohádkový charakter. Svoji knižní prvotinu – soubor drobných próz s názvem *Lohovecké děti* (1929) – Sojková vytěžila ze svého učitelského působení v Hlohovci, přičemž v ní funkčně využila místní nářečí. Druhou knížku *Hodanův Vítek* (1932) napsala na základě vzpomínek na vlastní dětství, zatímco v novele *Plameny nad Vatínem* (1941) ztvárnila dramatický příběh třináctiletého chlapce, který ve vesnickém žhárí odhalí svého otce. V poválečném období Sojková nejprve vydala prózu *Janiček* (1947), k jejímuž napsání dal podnět František Halas. Je situována do jihomoravské vesnice za nacistické okupace a jejím tematickým jádrem je čin pětiletého titulního hrdiny: záchrana stařečka Gajdy před gestapem. Následující tři práce nazvané *Jaro* (1948), *Léto* (1948) a *Zpívej, skřivánku* (1952) byly pojaty jako doplňková školní četba. Významnější je baladická povídka *Na prahu jara* (1954), jež prostřednictvím příběhu malé Boženky ukazuje proměny vysočínského venkova. Další próza *Paleček se vrátil* (1957) je poznamenána dobovým schematismem. Úspěšnější byl svazek „povídek o dětech nového Horácka“ *Jeřabinky* (1962), což dokládá i zfilmování jedné z nich (*Přijelo kino*, 1962) a překlad jejich části – devíti povídek z původních šestnácti – do slovenštiny (*Čierna nedela*, 1964). V próze *Holoubek v hejnu* (1965) Sojková z dětské perspektivy zobrazila nesnadné sžívání učitelské rodiny s vesnickými lidmi, kdežto v románové práci *Rezinka* (1965) vyšla ze vzpomínek své matky a vytvořila obraz venkovského života v sedmdesátých letech 19. století. Po novele s dívčí hrdinkou pojmenované *Lenka* (1967) se soustředila na konfrontaci dětství v různých dobách. Aplikovala ji především v knížce *Tomík a Andulka* (1974), ale i v příběhu malého děvčátka z kopaničářské samoty *Ovečka z Kopanic* (1979) a v *Dětech na Dyji* (1981), věrojatném obrazu soudobé jihomoravské vesnice a proměn kraje pod Pálavou. Zmíněnou pohádkovou složku její tvorby představují *Tři korálky* (1960), *Pohádka pro Martinku* (1969), *Dobré ráno na zahrádce* (1980) a *Metík a Routička* (1983): autorka tu zdůraznila výchovné funkce, přičemž uplatnila i realistické příběhy. Pohádkový ráz mají rovněž prózy vydané v knize *Koza paní ježibaby a jiné pohádkové příběhy* (1984), do níž přispěli také Alois Mikulka a Zuzana Nováková, a v souboru *Hastrmánci* (1986), který zahrnuje i dříve vydané pohádky *Metík a Routička* a *Koza paní ježibaby*. V osmdesátých letech Sojková vydala ještě prózu pro nejmladší čtenáře *U bílé babičky* (1985). Už před ní však přišla s působilou vzpomínkovou knížkou *Mladá léta po krajíčkách* (1982), na niž navázala románem s výraznými autobiografickými prvky nazvaným *Vesnická učitelka* (1990). Žánrovou různorodost a velký počet jejích děl manifestuje skutečnost, že je výtvarně doprovázela více než dvacet ilustrátorů. **jp**

Zdroj: archiv autorky